

ПРЕВОДНИ МАТЕРИАЛИ

Население, Том 42, № 2, 2024, 191-200
ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)
<http://nasselenie-review.org>
e-mail: nasselenie_review@abv.bg

ОСТАРЯВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО: ЧЕТИРИ ТИПА ТЕРИТОРИАЛНА ДИНАМИКА

Жерар-Франсоа ДЮМОН

Университет Париж-Сорбона,
Директор на списание „Population & Avenir“
75006 Paris, 21, rue de l’Ecole-de-Médecine
gerard-francois.dumont@wanadoo.fr

Резюме: Едно от основните демографски явления на XXI век е остаряването на населението, което е безпрецедентно за целия свят, както и за Франция. Неговото измерване включва разглеждане на две различни концепции: стареене *stricto sensu*¹ и геронто-растеж. Анализът на данните очертава четири различни типа териториално развитие, което следователно, изисква прилагането на различни местни политики. Данните, използвани в този текст, не са съществени, но те помагат да се илюстрира методологията за географски анализ на демографското остаряване².

Ключови думи: стареене; геронто-растеж; население; 21-ви век; пенсии; плодовитост; дълголетие; възрастните хора; възраст; миграция; миграционни потоци; демографско наследство; възрастова пирамида; Франция; прогноза; география; политика; жилища; здраве; производителност; възрастни хора; солидарност между поколенията.

Превод: проф. дсн Марта СУГАРЕВА

Статията е публикувана за пръв път на френски език като: Gérard-François Dumont. Vieillessement de la population : quatre types de dynamique territoriale, *Revue politique et parlementaire*, n° 1081, octobre-décembre 2016, p. 51-59. ISSN 035-385X ISBN 978-2-85702-198-8.

¹ В тесен смисъл.

² Терминът „демографско остаряване“ е еквивалентен на „остаряване на населението“. Изразът „застаряване“ е по-скоро популярен – в същия смисъл, но тук са използвани научните термини. „Стареене“ се използва в смисъл на процеса, който води до демографско остаряване (бел. пр.).

TRANSLATIONS

Nasselenie Review, Volume 42, Number 2, 2024, 191-200

ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)

<http://nasselenie-review.org>

E-mail: nasselenie_review@abv.bg

VIEILLISSEMENT DE LA POPULATION: QUATRE TYPES DE DYNAMIQUE TERRITORIALE

Gérard-François DUMONT

Sorbonne University,

Publication Director of Population & Avenir journal

75006 Paris 21, rue de l'Ecole-de-Médecine

gerard-francois.dumont@wanadoo.fr

***Abstract:** Un des phénomènes démographiques majeurs du XXIe siècle est le vieillissement de la population, de nature inédite pour l'ensemble du monde comme pour la France. Sa mesure suppose de considérer deux concepts différents, le vieillissement stricto sensu et la gérontocroissance. L'analyse des données met en évidence quatre types différenciés d'évolutions territoriales, appelant en conséquence des politiques locales différentes. Les données utilisées dans ce texte ne sont pas l'essentiel, mais elles permettent d'illustrer la méthodologie d'analyse géographique du vieillissement de la population.*

***Keywords:** vieillissement; gérontocroissance; population; XXIe siècle; retraites; fécondité; longévité; personnes âgées; âge; migrations; flux migratoires; héritages démographiques; pyramide des âges; France; prospective; géographie; politique; logement; santé; productivité; seniors; intergénérationnel; solidarité.*

Translation: **prof. Dr Habil. in Sociology Marta SOUGAREVA**

The article was published for the first time in French language as: Gérard-François Dumont. Vieillesse de la population: quatre types de dynamique territoriale», *Revue politique et parlementaire*, n° 1081, octobre-décembre 2016, p. 51-59. ISSN 035-385X ISBN 978-2-85702-198-8.

Едно от основните демографски явления на XXI-ви век (Dumont, 2005) е остаряването на населението, което е безпрецедентно за целия свят (Dumont, 2016) и за Франция (Dumont, 2009). Неговото измерване предполага разглеждане на две различни концепции: стареене в тесен смисъл и геронто-растеж. Анализът на данните очертава четири диференцирани типа териториално развитие, които очевидно изискват прилагането на различни местни политики. Данните, използвани в този текст, не са съществени, но илюстрират методологията на географския анализ на остаряването на населението.

Двата аспекта на стареенето и техните фактори

Анализът на остаряването на населението всъщност води до разграничаване на две доста различни понятия: стареене в тесния смисъл на понятието и геронто-растеж. Първият термин е резултат от структурен ефект, т.е. промяна във възрастовия състав на населението: това е остаряването в тесен смисъл – увеличаване дела на възрастните хора в разглежданото население. Вторият термин означава част от поток, поради което предложих неологизъм, за да го разгранича, тъй като неговата интензивност може, в зависимост от териториите и периодите, да бъде подобна или дори противоположна на стареенето в тесен смисъл: терминът „геронто-растеж“³ обозначава увеличаване на броя на възрастни хора и, обратно, терминът „геронто-намаление“ се отнася до намаляването на броя на възрастните хора в разглежданото население.

Като цяло във Франция през XXI-ви век от 2005 г. насам се наблюдава както увеличение на дела на възрастните хора в населението, така и нарастване на броя на възрастните хора. Но това са две различни явления, както показва анализът на причините за тях. Що се отнася до стареенето в тесен смисъл, неговата интензивност се дължи на четири фактора. Първият е нивото на раждаемост, съчетано с броя на жените в детеродна възраст. Раждаемостта във Франция е под нивото на простото заместване на поколенията⁴, броят на ражданията намалява, следователно относителният дял на младите хора намалява и съответно се увеличава делът на възрастните хора. Демографското наследство – вторият фактор – от 2005 г. насам засилва интензивността на остаряването, защото през този период по-многобройни поколения достигат пенсионната възраст, за разлика от периода между 2000 и 2004 г., когато, в резултат от ниската раждаемост по време на Втората световна война, делът на възрастните хора оставаше стабилен. Динамиката в продължителността на живота на възрастните хора е друг фактор: в случай, че тя се увеличава, това засилва стареенето. Четвъртият фактор, влияещ върху развитието на стареенето, е международната миграция. Като

³ „Геронто-растеж“ и „геронто-намаление“ са думи, образувани от гръцките думи „gêrôn“ или „gerontos“. Те са влезли в „Речника по география“ (*Dictionnaire de Géographie*, Paris, Ellipses, 2005). За повече подробности виж също Dumont, Gérard-François (direction), *Les Territoires face au vieillissement en France et en Europe*, Paris, Ellipses, 2006.

⁴ Въпреки че това ниво във Франция е значително над средното за Европа, то все пак има тенденция към намаляване (виж Dumont, 2016a).

цяло този фактор намалява демографското остаряване в континентална Франция, тъй като възрастовият състав на имигрантите е по-млад от този на местното население, въпреки емиграцията на млади французи (Dumont, 2016b).

В мащаба на континентална Франция, геронто-растежът зависи само в краткосрочен и дори в средносрочен или дългосрочен план от два от четирите фактора, описани по-горе, а именно – от демографското наследство и от това как се изменя продължителността на живота на възрастните хора. В действителност относително ниското ниво на раждаемост може да има ефект върху геронто-растежа само в много дългосрочен план, т.е. 65 години по-късно, тъй като, например, поколенията, родени през 2016 г., ще навършат 65 години през 2081 г. Що се отнася до международната миграция на Франция, като имаме пред вид, че възрастовият състав на имиграцията към Франция е млад, той има малък ефект върху текущия геронто-растеж поради слабото присъствие на пристигащи хора в пенсионна възраст⁵. В дългосрочен план обаче, четиридесет или петдесет години по-късно, ефектът от тази миграция може да е значителен. Тогава възрастта на имигрантите, дошли във Франция млади, ще е напреднала, а също така французите, които са емигрирали млади, за да изберат професионална кариера в чужбина, ще се завръщат в родината си след пенсиониране.

В зависимост от територията, разглеждана в аспекта на регионите на страната, остаряването в тесен смисъл и геронто-растежът могат да се различават значително от средното за Франция равнище. Това води до очертаване на четири основни типа територии.

Територии с висок интензитет на остаряване и на геронто-растеж

За последния период между преброяванията⁶, средно за Франция, остаряването *stricto sensu*, като се вземе предвид дела на хората на възраст над 60 години, се е увеличило от 22,1% през 2008 г. на 24,2% през 2013 г., т.е. има увеличение от 2,1 пункта. От своя страна геронто-растежът в континентална Франция показва увеличение на броя на хората на 60 или повече години: от 13 720 милиона през 2008 г. на 15 430 милиона през 2013 г. или с 12,5%. В сравнение с тази средна стойност, първият тип територия се характеризира с остаряване и геронто-растеж, чийто интензитет е по-висок. Комбинацията от причини, обясняващи такава интензивност, може да бъде различна, например в два департамента от този тип: Горни Алпи (*Hautes Alpes*) и Вандея (*Vendée*).

В Горните Алпи, геронто-растежът е с 1,5 пункта по-висок от средния за континентална Франция, което се обяснява с повишаването на възрастта на жителите на департамента, а също и със заселването на пенсионери, дошли от други територии.

⁵ Още повече, че притокът на английски пенсионери, който беше доста голям през годините около 2000 г. (виж Ardillier-Carras, 2008) намаля през 2010 г., главно поради промените в обменния курс между еврото и британската лира.

⁶ Имат се предвид преброяванията на населението през 2008 г. и 2013 г., съответстващи на двата петгодишни цикъла на събиране на данни през 2006-2010 и 2011-2015 г.

Забележка: На абсцисната ос: Геронто-растеж през периода 2008 – 2013. На ординатната ос: Остаряване (в проценти). Вътре във фигурата: Ариеж, Вандея, Високи Алпи, Кръоз, Север Вал д’Оаз, Есон, Париж, Рон

Фигура 1. Някои примери за териториалните различия в интензитета на остаряването и геронто-растежа през периода между двете последни преброявания

Figure 1. Quelques exemples des diversités territoriales dans les intensités du vieillissement et de la gérontocroissance pendant la dernière période intercensitaire

Нивото на остаряване (в тесен смисъл) в Горните Алпи също е по-високо от средното за Франция с 0,4 пункта и се дължи, освен на двете причини, които посочихме, още на известна емиграция на млади хора, напускащи региона, за да продължат висшето си образование в други градове, поради липсата на търсените от тях университетски курсове в Горни Алпи, както и на такива, търсещи първата си професионална реализация в други области на страната.

Във Вандея геронто-растежът също е по-висок от средния за Франция поради същите причини, както в Горните Алпи, и по-специално поради увеличаване броя на пенсионерите, особено в крайбрежните или сублиторалните райони. Тук обаче геронто-растежът е още по-силно изразен, тъй като е с 4,6 пункта по-високо от средното за Франция и поради една специфична за този регион причина и по-точно поради неговата икономическата история. Всъщност, през целия период на индустриализация този регион е имал ниско ниво на емиграция от селските райони към големи градове като Нант или Париж, защото е създавал цяла мрежа от индустриални компании в малките селища, предлагащи работа на млади работници, които не са имали перспективи в селското стопанство предвид значението на напредъка на производителността в първичния икономически сектор⁷. В резултат на това младите работещи хора от Вандея през 50-те или 60-те години на миналия век, след като са намерили работа на местно ниво, почти не емигрират другаде, след това остаряват там и днес се оказват сред възрастните хора в региона.

Територии със слаб интензитет на демографско остаряване и на геронто-растеж

За разлика от първия тип територии, вторият отчита остаряване и геронто-растеж под средните стойности за страната или дори отрицателни. Такъв резултат се наблюдава по-специално в силно урбанизирани райони, като департаментите Париж и Рона. В Париж през периода между двете последни преброявания геронто-растежът е с 3,4 пункта по-нисък от средния за страната, а в Рона – с 2,2 пункта. Основната причина за подобно развитие е фактът, че част от хората, достигнали пенсионна възраст, решават да се преместят от тези райони, за да живеят в други, където смятат, че удобствата са по-добри, като понякога превръщат вторичното си жилище в основно. Към това може да се добави емиграцията на по-възрастни хора, напускащи градските си жилища, за да се настанят временно в обществени или частни здравни заведения, предлагащи средносрочни или дългосрочни услуги, или за постоянно в домове за възрастни хора, т.е. в такива видове жилища, които по-често се срещат извън големите градове.

Има и други територии, спадащи към този втори тип, като департаментът Север, където в Лил се наблюдават същите градски фактори, като в Париж или Лион. Но относителната слабост на геронто-растежа тук се обяснява с два други елемента: индустриалната емиграция – тоест, особено от 70-те години

⁷ Нещо повече, в по-ново време във Вандея се развива и голяма туристическа индустрия, която осигурява нови работни места.

на миналия век, напускането на младите хора от тези северни райони, където предлагането на промишлени работни места е значително намалено, – и сравнително ниската продължителност на живота на възрастните хора. Последният фактор също е обяснителен елемент за ниското относително остаряване, като към това може да се прибави и друга причина: раждаемостта тук е малко по-висока от средната за Франция.

Феноменът на индустриалната емиграция може да се види още по-ясно на равнище община, като например Монтлюсон (*Monthuçon*), която през периода между двете последни преброявания е претърпяла твърде слабо демографско остаряване и дори геронто-намаление. Размерите на поколенията, достигащи пенсионна възраст тук, са по-малки от тези на предишните по-стари поколения поради индустриална емиграция в предходни периоди или поради емиграция на пенсионери извън града.

Има и още една категория територии от втория тип, където е възможно да се регистрира както геронто-намаление, така и намаляване на стареенето. Такъв пример наблюдаваме в Сен Боне льо Фроа (*Saint-Bonnet-le-Froid*)⁸ в Горна Лоара (*Haute-Loire*). Това село без излаз на море, от една страна, преживя през две трети от ХХ-ти век силна селска емиграция на хора, които не се върнаха там в пенсионна възраст, а от друга страна, разгърна нови дейности, създаващи работни места, и превръщащи това село в туристическа и гастрономическа атракция; в резултат на това млади хора се заселват там, за да се възползват от възможностите за работа, а тяхното присъствие стимулира раждаемостта, което води до подмладяване на възрастовата пирамида.

Към първите два типа остаряване, описани по-горе, с противоположен характер, се добавят тип три и четири, които са ясно разграничени.

Територии с ниска интензивност на геронто-растеж, но със силно демографско остаряване

Третият тип се отнася до територии, където интензитетът на остаряването е по-висок от средния за Франция, докато, напротив, геронто-растежът е по-нисък от средния. Този тип развитие може да се види в селски департаменти като Ариеж, Кантал и Крез. Относително слабият растеж на броя на старите хора е наследство от територии, преживели в миналото силна селска емиграция, последвана от ниска имиграция на лица, завръщащи се да живеят там след своето пенсиониране, дори и ако някои от там само поддържат втори дом там.

Интензитетът на остаряване е по-висок от средния за страната и това се обяснява, в допълнение към селската емиграция от миналото, с още два други фактора: намален брой раждания под въздействието на относително ниска раждаемост. Ниската раждаемост се обяснява с възрастовия състав на населението и слабата международна имиграция в тези територии, които, за сметка на това, приемат голям брой пенсионери.

⁸ Виж «La France des marges et l'attractivité des territoires» (Woessner, 2016).

Територии с нисък интензитет на стареене, но с висок растеж на броя на старите хора

Четвъртият тип се отнася до департаменти, чийто геронто-растеж е относително висок, т.е. по-висок от средния за страната, но интензитетът на демографско остаряване е по-нисък от средния за страната. Това са департаменти, чието демографско развитие е тясно свързано с международната миграция и/или със значителни потоци на вътрешна миграция. В първите, като Есон (*Essonne*) или Вал д'Оаз (*Val-d'Oise*), се наблюдава остаряване с нисък темп – под средния за страната – поради две причини: те приемат работещи семейства, които се установяват там или защото цената на недвижимите имоти е станала твърде висока в централната част на парижката агломерация, особено ако семейството се е увеличило, или защото качеството на живот там се оценява като по-ниско. Тези региони също така приемат международни имигранти в трудоспособна възраст, което двойно забавя темповете на стареене: от една страна, поради самия факт на наличие на имигранти в посочената възраст, а от друга страна, поради раждаемостта им, която е над средната за страната. За сметка на това, геронто-растежът тук е по-висок от средния за страната поради наличието на местни жители или имигранти от предишни десетилетия, остаряващи в същия регион.

В други случаи, като например в Жиронд (*Gironde*) или в Еро (*Hérault*), слабото относително остаряване се дължи на по-многобройните поколения в трудоспособна възраст в сравнение с предишните поколения, живели там, под въздействието на пристигащите чрез вътрешни миграции млади хора, което също спомага да се увеличи броя на раждания. От своя страна, растежът на броя на старите хора е голям поради двойния ефект на напредването на възрастта на предишните поколения, които остават да живеят в същия регион след пенсионирането си, и поради заселването на пенсионери, под въздействието на двойния процес на положителен хелиотропизъм и лит-урбанизация⁹. Тези пристигащи пенсионери идват от други по-северни френски територии, но също и от южни територии, например като новите пенсионери, идващи от Прованс-Алпи-Лазурен бряг (INSEE, 2016).

Политики, адаптирани към остаряването на населението

Съществуването на четири основни типа динамика на остаряване на населението предполага, че в зависимост от демографското развитие на регионите и от техните цели, френските територии трябва да прилагат различни политики за териториално планиране и за привлекателност¹⁰.

⁹ Урбанизиране на крайбрежните територии (виж: <https://geoconfluences.ens-lyon.fr/glossaire/urbanisation-littorale> - бел. пр.)

¹⁰ Политиките, които трябва да се прилагат, трябва дори да бъдат диференцирани в зависимост от кварталите (Léger, 2012).

Тип 1 трябва да се стреми да задържа млади работници или да ги привлича, за да създават или развиват дейности, генериращи богатство, с цел да могат да се посрещнат нуждите на нарастващото възрастно население. Тип 2 може да развива възрастово разнообразие от различни поколения, за да компенсира известна липса на солидарност между поколенията, произтичаща от небалансирана възрастова пирамида.

Тип 3, който често засяга селските департаменти, трябва да разгърне политики за привлекателност, насочени към младите хора и икономически активните лица, за да регенерира своята възрастова пирамида, като същевременно прилага политики, специфични за райони с ниска или много ниска гъстота, като например развитието на дистанционната работа (Farinelli, 2016). В същото време е важно да се посрещнат и нуждите на възрастните хора, например чрез насърчаване развитието на местен бизнес (или бизнес с доставка). Тип 4, предвид възрастовата пирамида, подмладена от неговата система на миграции, трябва да направи сериозни инвестиции в образованието, а в определени територии – и да разгърне широки политики за интеграция.

Във всички случаи, предвид демографското остаряване, териториите трябва, от една страна, да предприемат мерки за адаптиране, за да отговорят на нуждите на най-възрастното население по отношение на инфраструктурата и услугите. Това включва адаптиране на инфраструктурата към по-възрастното население, например при оформлението на тротоарите, при разпространяването в медиите на подходяща публична информация, при оборудването на градската среда, при избора на предлаганите културни събития, така че да се гарантира, че районът разполага с необходимите услуги по отношение на локализацията на търговските оферти, домашните услуги или помощта за самотно живеещи хора. От друга страна, териториите трябва да разгърнат своята привлекателност, за да привлекат дейности, а също и икономически активни лица, като същевременно насърчават своята демографска жизненост, за да възстановят баланса на възрастовата си пирамида.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

- Ardillier-Carras, Françoise** (2008). L'immigration britannique en France. Le cas du Limousin. *Population & Avenir*, n° 690, novembre-décembre 2008.
- Dumont, Gérard-François** (2016). Vieillesse de la population et géopolitique. *Politique étrangère*, n° 2/2016.
- Dumont, Gérard-François** (2016a). Démographie de la France : la double alerte. *Population & Avenir*, n° 727, mars-avril 2016.
- Dumont, Gérard-François** (2016b). La France, pays d'immigration et... d'émigration. *Population & Avenir*, n° 730, novembre-décembre 2016.
- Dumont, Gérard-François** (2009). Une prospective inédite : Populations et territoires de France en 2030. *Population & Avenir*, n° 691, janvier-février 2009.
- Dumont, Gérard-François** (2005). Le siècle du vieillissement. *Population & Avenir*, n° 671, janvier-février 2005.
- Farinelli, Bernard** (2016). Territoires : préférer la mobilité ou la proximité ? *Population & Avenir*, n° 728, mai-juin 2016.
- INSEE** (2016). *Analyses Provence-Alpes-Côte d'Azur*, n° 36, octobre 2016.

Léger, Jean-François (2012). La population des lotissements : de la cour d'école au club du 3e âge ? .
Population & Avenir, n° 710, novembre-décembre 2012.

Woessner, Raymond (2016). La France des marges. Paris, Atlante.

Проф. Жерар-Франсоа ДЮМОН

Университет Париж-Сорбона

ФРАНЦИЯ, гр. Париж 75006,

ул. „l'Ecole-de-Médecine“ № 21

gerard-francois.dumont@wanadoo.fr

Prof. Gérard-François DUMON

Sorbonne University

France, 75006 Paris, 21,

rue de l'Ecole-de-Médecine

gerard-francois.dumont@wanadoo.fr